

Institut for social tregrening

mindretal < tregrening < www.dreigliederung.de/dk

Etnisk politik og nationalisme i ex-Jugoslavien
En plædering for individuelle kulturettigheder

© 2000, Rasmus Bjerregaard

1. Jugoslavien var ikke et folkefængsel eller en etnisk bombe

2. Farlig føderalisme efter etniske kriterier

1. Jugoslavien var ikke et folkefængsel eller en etnisk bombe

Det der er sket i Jugoslavien efter 1991, er et grufuldt voldsudbrud på grund af en uhæmmet nationalisme.

Mange taler om en forprogrammeret konflikt i et land bestående af mange fuldstændigt forskellige Folkeslag. I den forbindelse bliver der sagt, at det som ikke høre sammen heller ikke kan leve sammen og at en multi-etnisk stat dermed der udsat for faren at blive sprængt inde fra. Et hvert folks ret til politisk selvbestemmelse er stadigvæk ledetråden for vestens balkanpolitik og dermed bliver nationalismen vis den respekt som den selv kræver, nemlig at være en politisk komponent.

At nationalismen raser er en realitet; at nationalismen er naturlig i et land som Jugoslavien, er (efter min mening) en forhastet konklusion. I slutningen af 80erne blev Jugoslavien vurderet til at have gode chancer for en positiv udvikling og trods al vestlig skepsis overfor kommunistiske systemer, blev de rost af vesten for den måde de kom nationalismen til livs. Det skal også nævnes at Jugoslavien efter vestlige kriterier var relativt national homogen. Sprog har altid været en hovedkategori for vesten for at definere Folkeslag. I Jugoslavien talte 72% serbokroatisk, 14% slovensk eller makedonsk, to slaviske sprog som er meget beslægtet med serbokroatisk (ligesom forskellene mellem de nordiske sprog). Kun Albanerne var med 8% et virkeligt fremmedelement i Jugoslavien, og de resterende 6% fordeler sig på 11 små eller minigrupper, der ikke kunne indtage nogen betydelig politisk position overfor det sproglige flertal. Det skal bemærkes, at den vel nok største konflikt, nemlig den i Bosnien blev udkæmpet mellem tre sproglig fuldstændigt homogene grupper.

Endelig er også religionen et vestligt kriterium for nationalidentitet, som principiel altid bliver anført i forbindelse med Bosnien. Det skal dog henvises til, at socialismen i Jugoslavien har bekæmpet religionens rolle meget effektivt. Sekulariseringen er vel blevet drevet længere frem i Jugoslavien end her i vesten, såvel samfundsmæssigt som også mentalt. Religion er blot et objektive kriterium uden megen indhold for Jugoslavien, således som det er her i vesten. Religionstilhørsforhold har i det mindste været et objektive kriterium til kendetegnelse af konfliktgrupperne i Bosnien, men i Sandschak mellem Serbien og Montenegro, grænserne op til Bosnien blev det store muslimske befolkningsflertal fuldstændig uberørt af enhver national-mobilisering baseret på deres religiøse forskel fra serberne.

Forskerne har derfor også erkendt helt andre nationalistiske mønstre i Balkan og i særdeleshed i Jugoslavien, end her i Vesteuropa. Der hersker en national myte der er opstået på grundlag af folkloristisk, men frem for alt på grundlag af historie, skrevet, selekteret og interpreteret af åndeligt udsultede intellektuelle som f.ex Vuk Draskovic, som så er instrumentaliseret af politikere. Denne skrivebordsnationalisme oplevede et kæmpe stort gennembrud 1990 som Jugoslavien netop gennemløb en forfatningskrise knyttet til en længerevarende økonomisk krise. Forfatningskrisen var såvel en krise i den føderale statsopbygning, som en transformation fra kommunisme til demokrati.

Inden valgene i 1990, havde befolkningen ingen forståelse for en nationalistisk politik: 74% af vælgerne var i en meningsmåling imod etniske og nationalistiske partier og syntes at disse partier slet ikke skulle være tilladt at opstille. Men vælgerne gav alligevel de nationalistiske partier et klart flertal. Det var altså lykkedes en bred koalition af udsultede intellektuelle, utilfredse eller stræbsomme kommunistiske partimedlemmer og den politiske elite i de enkelte delrepublikker at fremtvinge en nationalistisk politisk diskurs ud fra egne magtinteresser.

2. Farlig føderalisme efter etniske kriterier

1990 var Jugoslaviens kriseår og forfatningskrisen synes at være en nærliggende forklaring til den videre eskalation, eftersom den nationale konflikt ikke var en prædetermineret konflikt. For nogle forskere er transformationsprocessen fra kommunisme til demokrati grunden til udbruddet af nationalisme og der bliver i den forbindelse talt om nationalisme som en erstatningsideologi. Det kan ikke bestrides, at nationalisme har stukket sit hoved frem overalt i de postkommunistiske lande, men den er ikke eskaleret i andre lande end i Jugoslavien.

Den føderale krise som forklaringsfaktor er meget mere bæredygtig. Som eneste kommunistisk føderalt opbygget land foruden Jugoslavien, er også Sovjetunionen brudt sammen i en statskrise, hvilket tillader den konklusion, at socialistiske føderationer ikke har vist sig at være levedygtig. Grunden til den fredelige statsopløsning i USSR skal efter min mening forklares med at Rusland som kernelandet som den første trådte ud af unionen, mens i Jugoslavien, Serbien som kernelandet identificerede sig mere eller mindre med føderationen og således reagerede på løsrivningen som rest-Jugoslavien.

Jugoslaviens føderale struktur var et Tito-produkt, som byggede på de uheldige erfaringer med det centralistiske jugoslaviske kongerige (1919-1940) og var båret af den kommunistiske bestræbelse på virkelig at imødekomme de etniske komponenter uden at lade nationalismen komme frem og som skulle tjene Titos og partiets magt gennem princippet "del og hersk".

Tito organiserede efter 1945 Jugoslavien således, at hvert eneste "folkeslag" fik sin egen "hjemmerepublik". Slovenerne havde Slovenien, kroaterne havde Kroatien, serberne Serbien, men Tito skabte også nye "folkeslag", så som die muslimske serbokroater, der fik Bosnien som "hjemmerepublik" og makedonierne der fik Makedonien og montenegrinere (skiller sig kun ud fra serberne gennem dialekt og historie) der fik Montenegro. Dertil kommer at Tito etablerede to autonome regioner, nemlig Kosovo for albanerne og Vojvodien som multietnisk region, for at begrænse Serbiens dominans. Hjem-republikkerne var dog langt fra at være etnisk homogene (bortset fra Slovenien) og af alle folkeslag befandt sig mange mennesker udenfor deres hjem-republik. Delrepublikkerne var da også i langt højere grad af historisk karakter. På trods af denne føderalisme blev Jugoslavien centralt kontrolleret af Tito og den jugoslaviske kommunistiske partiliga. Men i virkeligheden bestod det kommunistiske parti, og dermed den politiske elite, af 8 delte divisioner, nemlig de 6 partidevisioner i de enkelte delrepublikker, forbundspartiet og ledelsen af den jugoslaviske hær, som alle hver i sær virkede integrerende indadtil som karrierebasis, men som opsplittede den kommunistiske partiliga og den politiske elite. Så længe Tito som partiets "paterfamilias" holdte trådene i hånden, fungerede det politiske system som enhed, men allerede efter 1974 desintegrerede partiet sig, parallelt til Titos helbredssvækkelse. Da 1971, med den såkaldte "kroatiske forår", en blandet bevægelse af demokrati og ønsket om at kunne beholde de økonomiske frugter som den kroatiske Adria-turisme gav, blev for højtlydt, greb Tito radikalt igennem. Han ryddede op i det kommunistiske parti, hvorved magtbegærrige og opportunistiske funktionære kom frem i partiledelsen (f.ex. Milosevic) og han forberedte en centralistisk forfatningsreform. På grund af sin sygdom blev forfatningsreformen dog en helt anden end han havde tænkt sig: Den nye forfatning 1974 fastlagde en status quo som på mange områder allerede overskred grænsen til konføderalisme. Forbundsrepublikens kompetencer blev begrænset til udenrigs- og forsvarspolitik samt visse økonomiske retningslinjekompetencer.

I Tito-Jugoslavien opstod ingen fælles jugoslavisk nationalisme, selvom Tito havde tilstræbet en sådan for at binde landet sammen, men der fandtes indtil den føderale forfatning fra 1974 på den anden side heller ingen nationalisme blandt die nutidige "folkeslag" i ex-Jugoslavien, som delte staten.

Men fra da af drev den regionale egoisme und delstatspolitikernes magttørsten den ukontrolleret desintegration videre. Slovenien og Kroatien styrede målbevidst mod uafhængighed, mens Serbiens løsrivningsforsøg væk fra føderale diktater havde en særpræg. Efter Slobodan Milosevics personlige erfaring med en oprevet flok serber i Kosovo 1987, og opdagelsen af nationalisme som et mobiliserende element, og efter sin absolutte lederposition i det serbiske kommunistparti samme år, definerede Milosevic sine politiske mål på følgende måde: Enten skulle Serbien indtage en position som primus inter pares, og dermed fremtvinge en serbisk hegemoni, hvormed han ville komme i nærheden af den position som forbundspræsidenten havde, eller Serbien skulle blive et Storserbien, hvis føderationen ville bryde sammen. For begge mål var Sloveniens løsrivning ganske velkommen, - krisen sikrede ham kontrollen over den jugoslaviske hær og den største modstander af serbisk hegemoni faldt væk. Således var også Milosevic og den serbiske ledelse secessionistisk.

Sloveniens og Kroatiens løsrivelse blev indledt med de første demokratiske valg 1990. Det var i princippet igen ny politisk elite der trådte til valg, men dermed den samme secessionistiske elite, som legitimerede deres stræben efter suveræn magt moralsk og politisk, med demokrati og nationalisme. De beråbte sig på folkeslagenes selvbestemmelsesret, ved at henvise til den føderale konstruktion af Jugoslavien med dens etniske hjem-republikker, hvor hvert land fik en etnisk tilordning og erklærede sig begge for uafhængige og suveræne den 25. juni 1991. At Kroatien langt fra var et land bestående af en kroatisk befolkning, havde ingen rolle i den politiske retorik og desværre heller ikke i den diplomatiske logik. Den kroatisk løsrivning førte uundgåeligt til de kroatisk serbers indrekroatisk løsrivelse, hvis blodige ende er sørgeligt bekendt med fordrivelsen af alle serber i Krajina.

I Bosnien Hercegovina syntes den politiske elites position at være betrængt efter at Slovenien og Kroatien havde løst sig fra Jugoslavien. Politikken nationaliserede sig og den muslimsk domineret regering afholdt i koalition med kroaterne et uafhængighedsreferendum i januar 1992, hvorved der udbrød en borgerkrig mellem den bosniske "regering" og de bosniske serber. Ligesom i tilfældet med Kroatien, førte løsrivelsen og nationaliseringen af en muslimsk domineret og defineret republik blot en tilsvarende modreaktion fra etnisk fremmede elementer i republikken med sig, og denne politisering af en befolkningsgruppe førte uundgåeligt til en lignende secessionistisk stræben.

Vesten forsøgte med Vance-Owen planen at udligne den etniske strategi og på ny at skabe en civilregering ved at kantonisere Bosnien i ti provinser. Flertallet ville muslimerne have haft i fire provinser, serberne i tre og i to kroater; den tiende provins ville have været overvejende kroatisk/muslimsk. Men ingen provins skulle være etnisk homogen. Men Vance-Owen planen virkede åbenbart nationalmobiliserende på kroaterne i Bosnien: De blev etnisk defineret og fremfor alt: de blev territorielt og politisk defineret gennem tildelingen af to politiske områder.

Jeg har her forsøgt at fremstille vejen hen til nationalisme og løsrivelse på Balkanhalvøen historisk som en ikke af folket båret, men derimod af politikker båret udvikling. Det har her vist sig, at nationalisme og politisk regionalisme, sådan som den udfoldte sig i den jugoslaviske forbundsrepublikks føderalisme, går hånd i hånd.

Subsystemer forsøger her, båret af den politiske elite, at bryde ud af deres rammer. Denne proces bliver legitimeret gennem subsystemernes særlige "etnies" selvbestemmelsesret, hvorved nationalismen flammer op. Når et politiske subsystem bliver kreeret som rammebetingelse for en "etnie" eller et "folk", er en løsrivelse og en nationalisering så godt som indledt. Vance-Owen planen initierede således uden hensigt en ny nationalisering ved at politisere kroaterne i Bosnien.

Borgerkrigen mellem kroaterne og muslimerne brød da også ud 1993, og Owen-Stoltenberg planen blev nød til at tage Bosniens tre "folkeslags" politiske brud i mente, og forsøgte at sætte en "union af tre republikker" igennem som fredsgrundlag. Dayton-overenskomsten byggede videre på dette princip, og skabte fred på grundlag af en kroatisk-muslimsk føderation og en serbisk-bosnisk konføderation.

1993 rev sig også Makedonien løs fra Jugoslavien. Det kom ikke til konflikt, hovedsagelig fordi en serbisk reaktion mod Makedonien uundgåelig ville hvirvle en balkankrig op med Bulgarien, Grækenland, sikkert også Albanien og eventuel Tyrkiet.

Milosevics manglende politiske vilje til at mobilisere Makedoniens serber har også til følge at serberne der ikke er blevet nationalt mobiliseret, men derimod hviler i den jugoslaviske prænationale tilstand.

Som sidste gruppering forsøgte albanerne i Kosovo at rive sig løs af Jugoslavien. At netop albanerne ønskede at rive sig løs af Jugoslavien er etnisk forståeligt, da de udskiller sig væsentlig fra serberne gennem sprog og religion, og da Kosovo grænser op til en albansk "moderstat". Derfor brød allerede 1981 de første etniske uroligheder i Jugoslavien netop i Kosovo ud. Opstanden blev kvalt ved hjælp af tropper og Kosovo måtte afgive sit autonome status. At Kosovo derefter i princippet var berøvet sin politiske ledelse, forklarer efter min mening også hvorfor den nylige opstand først så sent brød ud, og bekræfter også tesen: Nationalisme defineres politisk og bliver defineret af den politiske elite. Derfor var Jugoslaviens føderalisme så fatal og derfor kan politisk autonomi for mindretal på Balkan ikke være en fremtidsmodel for mindretalspolitik. Der findes stadigvæk mange uløste mindretalsproblemer på den sydlige Balkan, som endnu ikke er eskaleret, fordi mindretallene der ikke har et politisk system

som motor for uafhængighed og nationalisme. Fastlæggelse af mindretalsrettigheder i alle balkanlande er nødvendigt og uundgåeligt, men hvis det sørgelige forestilling med nationalisme og løsrivelse ikke skal gentage sig, bør man undlade at fastlægge grupperettigheder, forbundet med autonomi, men derimod individuelle kulturelle rettigheder og tilmed indlede statens tilbagetog, væk fra samfundets åndsliv.

Se også Terry Boardman om den anglo-atlantiske "missionsbevidsthed" om at kæmpe for det gode mod det onde på St. Georges side. En missionsbevidsthed der siden det sidste århundrede er blevet mere eller mindre afsporet og har fået et imperialistisk tildrag.

En skarpsindig analyse over NATO engagementet i Kosovo og programmet "New World Order".

bjerregaard@dreigliederung.de